

Håndtering af store dyr

Artiklerne er skrevet af specialkonsulent Merete Studnitz, Dansk Landbrugs-rådgivning,

Svineproduktion. Artiklen er en del af en serie på i alt fire

artikler om håndtering af svin, som bringes i fagmagasinet Svin i efteråret 2007. Artiklerne er skrevet på grundlag af erfaringer indsamlet i projektet »Håndtering af store dyr«, som er gennemført af Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord.

Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord er sammensat af repræsentanter fra arbejdsmarkedets parter og oprettet i henhold til Arbejdsmiljøloven. Rådet har blandt andet til opgave at informere og vejlede om arbejdsmiljøforhold. Jordbrugets Arbejdsmiljøudvalg er et permanent udvalg oprettet under BAR Jord til Bord. Udvalget beskæftiger sig med arbejdsmiljø inden for brancheområderne landbrug, skovbrug, gartneri og anlægsgartneri. Udvalgets sammensætning, formål og opgaver fremgår af BAR Jord til Bords hjemmeside www.barjordtilbord.dk

Svin elsker rutiner - også når de flytter

! Konklusion

Forudsigelige rutiner, blottet for overraskelser, er vigtige for både dyr og mennesker, når grise skal flyttes.

Flytninger af svin betyder direkte kontakt med grisene, hvad enten det er flytning mellem staldafsnit, mellem ejendomme eller flytning af dyr til salg, avl eller slagt.

Gensidigt kendskab mellem mennesker og dyr, baseret på rutiner, er det bedste udgangspunkt for udramatiske og smertefri flytninger. Derimod er uvante

situationer ubehagelige for grisene, som kan reagere ukontrolleret til fare for både sig selv, andre dyr og mennesker.

Derfor er det vigtigt, at medarbejderne kender grisens reaktionsmønstre, og at grisene har gode erfaringer med staldpersonalet. Det kan være med til at forebygge de klem-, brud- og faldskader, som ofte forekommer under flytning - hyppigt ledsaget af overbelastede fod-, knæ- og hoftelid.

Grise er nysgerrige

Grise er grundlæggende nysgerrige og vil, hvis ikke de skræmmes, undersøge alt. I relation til flytninger betyder det, at grisene vil søge ud af stien, når lågen

! Fakta

Sådan undgår du ulykker

- Kend dyrenes adfærd
- Indret stalden hensigtsmæssigt
- Instruér medarbejderne omhyggeligt
- Tag den nødvendige tid

bliver åbnet.

Erfarne søer, der er fortrolige med flytteproceduren, vil optræde som vejvisere for unge og uerfarne polte og gylte, hvis de får mulighed for at se hinanden under flytningerne.

Grise lærer hurtigt, om personalet er behagelig at

Flytning af søer.

Flytning af mellemstore grise.

omgås. En venlig omgangstone er noget, også grise sætter pris på. Derfor bør man tale og bevæge sig roligt og gerne røre ved grisene.

Grise er sociale dyr, der helst gør de samme ting samtidigt - for eksempel æde og sove. Det kan udnyttes ved flytning. Når førergrisen har besluttet, at den gerne vil ud at undersøge noget nyt, skal de andre nok følge med. Derfor skal det være ufarligt for den første gris at gå ud af stien, når lågen åbnes - og interessant at gå i flytteretningen.

En veltilrettelagt arbejdsdag og arbejdsuge betyder tid til flytningerne, og man er aldrig i tvivl om, hvem

! Fakta

Sidegevinster ved sikkerhed

- Lavere risiko for ulykker
- Bedre arbejdsmiljø
- Godt image
- Medarbejdere, der bliver

der har ansvaret for dem. Det giver overskud til at koncentrere sig om opgaven.

At være to personer om flytninger letter og sikrer arbejdet gevaldigt.

Nedskriv de gode rutiner

Gennemgå og beskriv sammen med kollegerne jeres

egne rutiner. På den måde vil I få diskuteret, hvad der er godt at gøre i stalden. Samtidig vil det være nemt for afløserne at gøre tingene rigtigt.

En beskrivelse af rutiner indeholder blandt andet:

- Grisegruppe
- Tid på dagen, ugedag
- Stirækkefølge
- Hvor mange ad gangen
- Hvilken vej skal de gå
- Hvor skal der stilles barrierer op
- Hvor hænger drivbrætterne

De nævnte drivbrætter er uundværlige til flytninger. Men de skal være lette og nemme at håndtere. Ellers belaster de arme, nakke og skuldre.

! Fakta

Gode råd om flytning

- Sørg for lys der, hvor grisene skal drives frem til
- Fjern interessante ting fra drivgange og ramper
- Undgå larm
- Flyt ikke flere grise ad gangen, end at de forreste kan styres
- Undgå at presse og skræmme grisene
- Skal svinene omkring et hjørne, kan du med fordel opsætte et spejl for enden af gangen
- Brug aldrig instrumenter, der giver elektrisk stød - det er forbudt

Med indbygget sikkerhed

! Konklusion

Nybyggeri er den optimale lejlighed til at sikre mennesker og dyr mod skader og stress, lyder erfaringen hos himmerlandsk svineproducent.

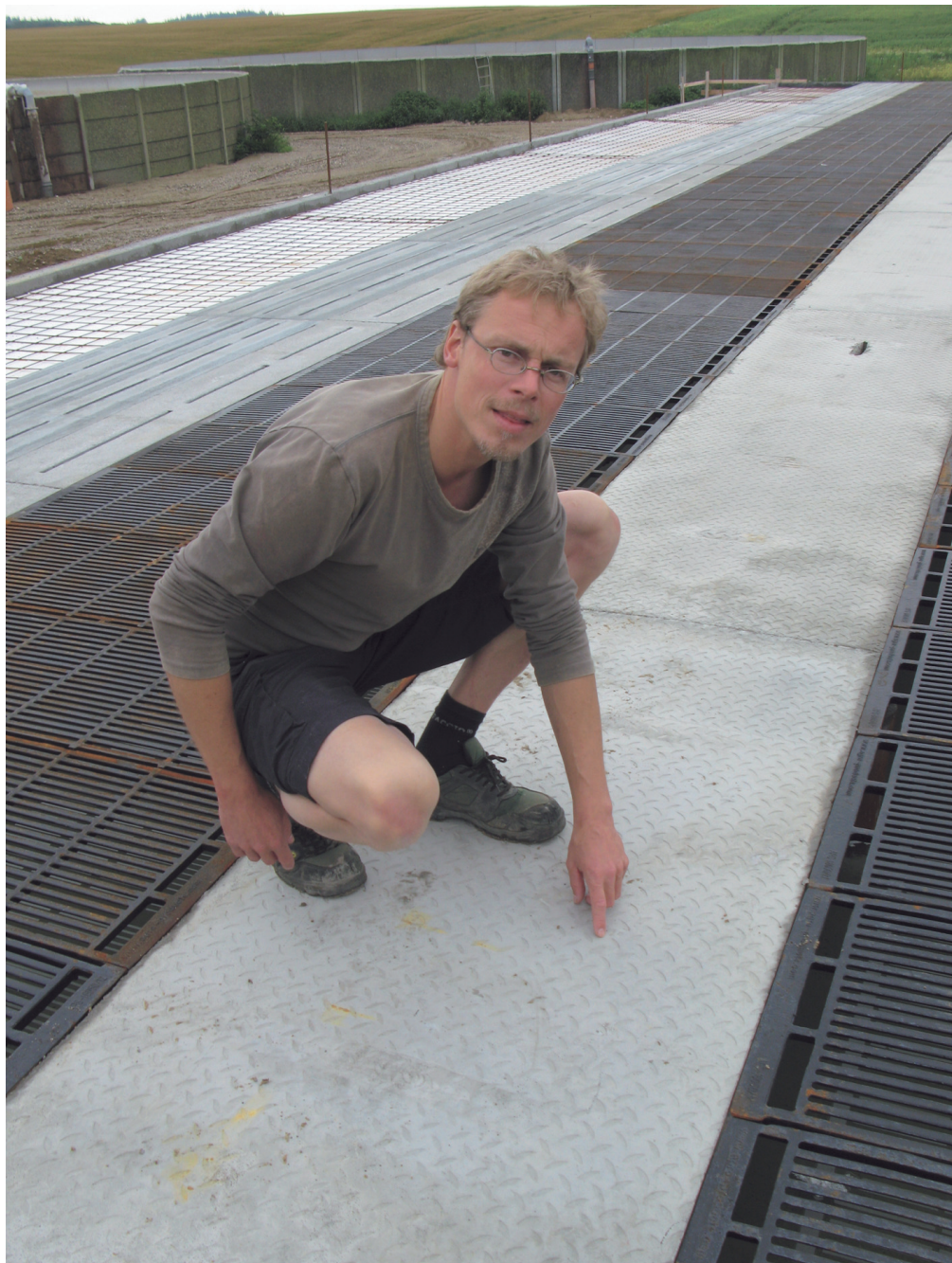
Sikkerhed er ikke noget, de går og tænker på til daglig hos Gorm Jessen på Erstedgård nær Skørping i Himmerland.

Umiddelbart en foruroligende melding i for bør man ikke det? Nej, mener Gorm Jessen, 40 år og siden 2005 selvstændig med bedriften på i øjeblikket 410 søer, salg af 35 kilos grise og 3.500 slagtesvin. Inden da drev han gården i 10 år sammen med sin far i et I/S.

»Hvis sikkerhed er tænkt med ved byggeriet, behøver man ikke altid gå og være opmærksom på det i sit daglige arbejde. For rigtig meget sikkerhed hænger sammen med en god logistik,« mener Gorm Jessen og tilføjer, at det samme gælder tidsforbruget.

Den opfattelse er han netop nu ved at prøve af i opførelsen af et nyt stal-danlæg, som på sigt skal bringe produktionen op på 1.150 søer. En af de sikkerhedsmæssige foranstaltninger her er en fast drivgang, der medfører så lidt transport som muligt.

»Jo færre flytninger, jo bedre for dyrene. Og så sparer det tid. Jeg har lavet beregninger af, hvor lang tid det vil tage at flytte dyrene. Selv halve minutter

Gorm Jessen forklarer de sikkerhedsmæssige fordele ved det nye betongulv.

pr. so bliver til lang tid hen over et år,« siger Gorm Jessen.

Råd fra vognmanden

Som bidrag til sikkerheden nævner han desuden dræn i alle gulve, så der kan va-

skes efter flytning. Og samme gulve er udført i skridsikkert beton.

Hensynet til rolig dyretransport spillede ligeledes ind, da Gorm Jessen i sidste øjeblik ændrede døråbningen ud til udleveringsram-

pen, fordi den var blevet unødigt smal i og dermed ville blive en flaskehals, når grisene skulle ud.

»Og så diskuterede jeg hele udformningen af udleveringsrampen med vognmanden. Han ser jo flere

Artiklerne er skrevet af specialkonsulent Merete Studnitz, Dansk Landbrugs-rådgivning,

Svineproduktion. Artiklen er en del af en serie på i alt fire

artikler om håndtering af svin, som bringes i fagmagasinet Svin i efteråret 2007. Artiklerne er skrevet på grundlag af erfaringer indsamlet i projektet »Håndtering af store dyr«, som er gennemført af Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord.

Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord er sammensat af repræsentanter fra arbejdsmarkedets parter og oprettet i henhold til Arbejdsmiljøloven. Rådet har blandt andet til opgave at informere og vejlede om arbejdsmiljøforhold. Jordbrugets Arbejdsmiljøudvalg er et permanent udvalg oprettet under BAR Jord til Bord. Udvalget beskæftiger sig med arbejdsmiljø inden for brancheområderne landbrug, skovbrug, gartneri og anlægsgartneri. Udvalgets sammensætning, formål og opgaver fremgår af BAR Jord til Bords hjemmeside www.barjordtilbord.dk

Svin elsker rutiner - også når de flytter

! Konklusion

Forudsigelige rutiner, blottet for overraskelser, er vigtige for både dyr og mennesker, når grise skal flyttes.

Flytninger af svin betyder direkte kontakt med grisene, hvad enten det er flytning mellem staldafsnit, mellem ejendomme eller flytning af dyr til salg, avl eller slagt.

Gensidigt kendskab mellem mennesker og dyr, baseret på rutiner, er det bedste udgangspunkt for udramatiske og smertefri flytninger. Derimod er uvante

situationer ubehagelige for grisene, som kan reagere ukontrolleret til fare for både sig selv, andre dyr og mennesker.

Derfor er det vigtigt, at medarbejderne kender grisens reaktionsmønstre, og at grisene har gode erfaringer med staldpersonalet. Det kan være med til at forebygge de klem-, brud- og faldskader, som ofte forekommer under flytning - hyppigt ledsaget af overbelastede fod-, knæ- og hoftelid.

Grise er nysgerrige

Grise er grundlæggende nysgerrige og vil, hvis ikke de skræmmes, undersøge alt. I relation til flytninger betyder det, at grisene vil søge ud af stien, når lågen

! Fakta

Sådan undgår du ulykker

- Kend dyrenes adfærd
- Indret stalden hensigtsmæssigt
- Instruér medarbejderne omhyggeligt
- Tag den nødvendige tid

bliver åbnet.

Erfarne søer, der er fortrolige med flytteproceduren, vil optræde som vejvisere for unge og uerfarne polte og gylte, hvis de får mulighed for at se hinanden under flytningerne.

Grise lærer hurtigt, om personalet er behagelig at

Artiklerne er skrevet af specialkonsulent Merete

Studnitz, Dansk Landbrugsrådgivning, Svineproduktion. Artiklen er en del af en serie på i alt fire artikler om håndtering af svin, som bringes i fagmagasinet Svin i efteråret 2007. Artiklerne er skrevet på grundlag af erfaringer indsamlet i projektet »Håndtering af store dyr«, som er gennemført af Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord. Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord er sammensat af repræsentanter fra arbejdsmarkedets parter og oprettet i henhold til Arbejdsmiljøloven. Rådet har blandt andet til opgave at informere og vejlede om arbejdsmiljøforhold. Jordbrugets Arbejdsmiljøudvalg er et permanent udvalg oprettet under BAR Jord til Bord. Udvalget beskæftiger sig med arbejdsmiljø inden for brancheområderne landbrug, skovbrug, gartneri og anlægsgartneri. Udvalgets sammensætning, formål og opgaver fremgår af BAR Jord til Bords hjemmeside www.barjordtilbord.dk

Pas på dig selv, når du passer svin

! Konklusion

Svinepasseren er udsat for risiko, men nogle enkle forholdsregler forebygger uheld.

Behandling af grise er en udfordring. Mange af behandlingerne er ubehagelige for både dyr og mennesker - det være sig vaccination, kastration, halekupe-ring, tandslibning, vejning, løbning, inseminering eller scanning.

Derfor løber du som svinepasser en vis risiko for skader. Af samme grund er det uhyre vigtigt at være opmærksom på, hvad der kan ske, og hvad du kan gøre for at forebygge skaderne.

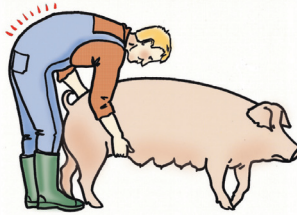
Forudse klem, bid og slag

Ved vaccination kan søerne blive bange og derfor bevæge sig hurtigt. Her risikerer du at komme i klemme op ad inventaret eller at blive trådt på.

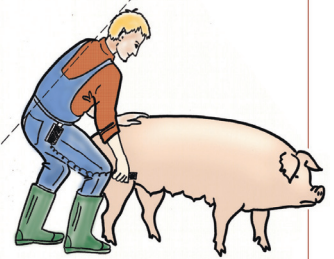
Når du behandler pattede grise, kan søerne blive aggressive og gå til angreb, slå med hovedet eller bide. I begge tilfælde virker det forebyggende at have et godt forhold til søerne.

Orner er et kapitel for sig. De kan, alene i kraft af deres størrelse, udgøre en fare. Orner kan også være aggressive og bide eller slå med hovedet, så tænderne river tøj, hud og muskler op. Hav respekt for dem og håndtér dem venligt -

Svinepasser i færd med at drægtighedsteste

U hensigtsmæssig arbejdsstilling
Bemærk ryggen er i fittsbestilling, knæene er strakte og benene er samlet.

God arbejdsstilling
Bemærk ryggen er lang og lige, bøjningen sker i hofleddet, knæene er let bøje, og den ene fod står foran den anden.

Drægtighedstest i to stillinger - forkert og rigtigt. Kilde: Svinehold - en grundbog, 2004

det gør også dem venligere.

Pas på hørelsen

Grise skriger med så mange decibel, at det kan give høreskader, også i helt almindelige situationer, såsom fodring. Derfor bør du bruge høreværn.

Tag høreværnet på, *inden* du går ind i støjen - ikke først, når du føler dig generet af den. På www.stojilandbruget.dk kan du beregne din egen støjbelastning samt få gode råd om forebyggelse af støj.

Pas på lungerne

Ved flytning og mærkning af grise kan der blive hvirvlet meget støv op. Støvet kommer fra foder, halm, hudrester og hår fra grisene, indtørret gødning og urin og kan indeholde mikroorganismer.

Støvet er ubehageligt at få i næse og lunger, derfor bør du bruge støvmaske. Næsten hver 10. landmand døjer med åndedrætsbesvær. Bruger du støvmaske 20 procent af arbejdstiden,

! Fakta

Sådan forebygger du

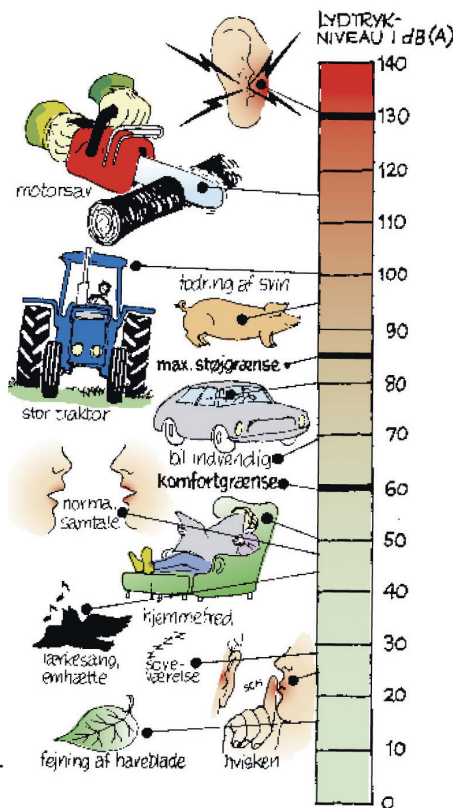
- Hensigtsmæssig staldindretning
- Daglig, rolig og venlig omgang med dyrene
- Styr på, hvilke dyr, der skal behandles hvornår
- Værktøj og andet udstyr til én behandling opbevares sammen, så det hele kommer med i stalden i første omgang
- Sikkerhedsudstyr inden for rækkevidde:
- Høreværn
- Støvmaske
- Handsker
- Brætter
- Brillor
- Faste aftaler om, hvem der gør hvad

kan du nedsætte støjbelastningen med 75 procent.

Skån ryggen

Brug den rigtige løfteteknik, når du skal flytte grise.

Støj måles med en støjmåler, der efterligner ørets støjfølsomhed. Måleresultaterne angives i decibel - dB (A). Kilde: Svinehold - en grundbog, 2004.

Vognen giver ideel arbejdshøjde ved kastration. Redskaberne er lige ved hånden, og dyrene er lette at flytte med. Svinepasseren bør have høreværn på til dette arbejde. Kilde: Svinehold - en grundbog, 2004.

Bøj i hoftelæddet og spænd mavemusklerne. Det gælder også, når du lægger kræfterne i med et drivbræt i hænderne.

Undgå snitsår og nålestik

Hav det nødvendige værktøj lige ved hånden, når du skal kastrere pattegrisene, klippe haler eller vaccinere. Det er en stressende situation med risiko for snit af skalpellen og for at stikke dig selv. Det ideelle er en vogn med en god arbejdshøjde, forsynet med alt nødvendigt udstyr.

Du risikerer også at stikke dig med en nål, når du vaccinerer søerne, både dem i bokse og de løsgående. Den uvante situation kan få dem til at bevæge sig uventet, og pludselig vender nålen den forkerte vej. Den bedste forebyggelse er at have rolige søer, og det får du ved daglig venlig omgang med søerne.

Vær gode venner med grisene

Det er en kæmpe fordel at have et godt forhold til dyrene, og det får du ved hyppig og god kontakt, blandt andet under flytning.

Rolig og venlig håndtering af dyrene, og meget gerne berøring gør dem tilidsfulde.

Indret stalden hensigtsmæssigt

Skader kan også forebygges ved hensigtsmæssig indretning af stalden, det rigtige udstyr og gode rutiner for, hvordan, hvornår og af hvem behandlingerne skal foretages.

Desuden ville mange af de irriterende dumme plasterskader helt kunne undgås, hvis for eksempel de låger og håndtag, som svinepassere rører ved hundreder af gange om dagen, både var funktions- og ergonomisk veludvalgte.

JENA Mobilsluse

Med en mobilsluse fra JENA leveres svinene direkte til eksport, uden omlæsning

Mobilslusen leveres fuldhydraulisk og med integreret dyrlæge rum.

Mobilslusen kan flyttes fra dør til dør og fra stald til stald.

Mere information kan rekvireres hos JENA Stålimdustri ApS på 86 57 94 11 eller www.Jena.dk

JENA
Stålimdustri
86 57 94 11
www.jena.dk

Du skal læse dine dyr

For driftsleder Mikael Rabjerg er dyrepsykologi det vigtigste værn mod skader. Derfor lærer han sine medarbejdere opmærksomhed

En so skriger ikke, når den bliver flyttet.

Sådan lyder en af de grundlæggende læresætninger på Østerbjergegård Opformering ApS - en drift med 450 årssøer og cirka 4.000 polte, beliggende i Sdr. Felding, sydvest for Herning.

Budskabet om den ikke-skrigende - og dermed ustressede - so bliver slået fast over for medarbejdere fra dag 1. Østerbjergegård har nemlig ry for at levere tamme dyr, og det ry ønsker driftsleder og kompagnon Mikael Rabjerg at opretholde - både for dyrenes, sin egen og kundernes skyld.

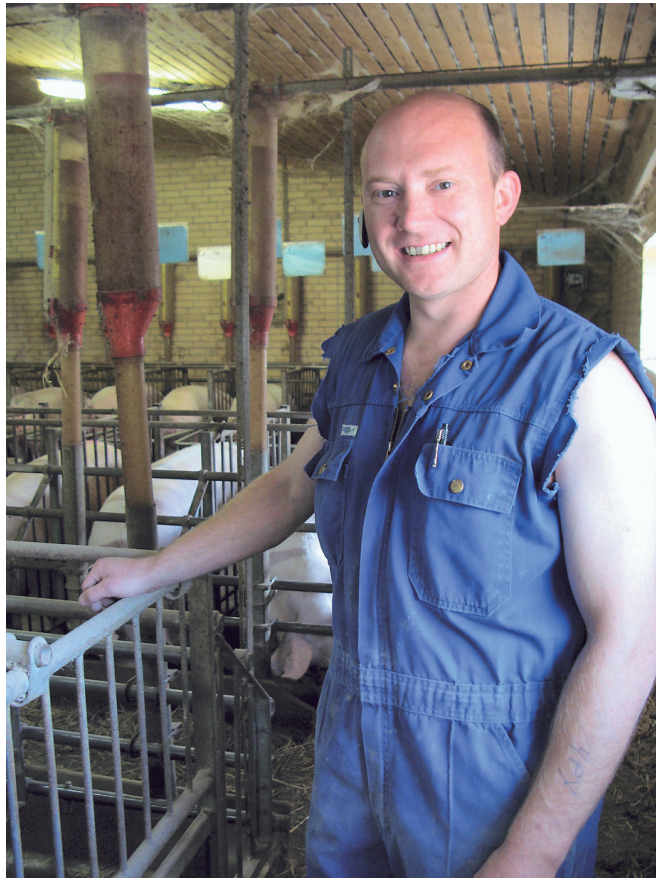
Derfor instruerer han blandt andet sine medarbejdere i elementær dyrepsykologi, som han er blevet inspireret til af hestehviskere og hundepsykologer.

»Se for eksempel aldrig en frustreret, bange eller aggressiv so lige i øjnene. Så bliver du opfattet som en fjende, og den går til angreb på dig. Vend i stedet ryggen til dyret og bøj lidt ned i knæene,« lyder Mikael Rabjergs opfordring.

Sms'ede under fravæning

For hans eget vedkommende har opvækst, uddannelse og arbejdsliv i landbruget lært ham at læse dyr - fornemme deres sindstilstand og ønsker.

»For søer gælder det først og fremmest om at læse dem under fodring i fare-

»Vend ryggen til, hvis du ikke kan undgå at stå foran en so. For så kan dine knæ bøje, hvis den løber frem mod dig,« lyder en af de huskereglene, som Mikael Rabjerg giver nye medarbejdere med på vejen.

stalden. Skal de have mere, eller er de fyldt op. Det har de unge tit svært ved, simpelthen fordi de ikke er ordentligt til stede i situationen,« mener Mikael Rabjerg.

En hæmsko for at være til stede er, at de unge hyppigt slæber deres rygsæk med egne problemer med i stalden. Det fjerner opmærksomheden fra dyrene. Det samme gør mobiltelefoner - en sand plage,

mener driftslederen.

»Jeg har oplevet en medarbejder, der sms'ede under fravæning. Så er du altså ikke til stede i dit arbejde,« konstaterer Mikael Rabjerg.

Han lægger stor vægt på at gå meget i stierne, snakke venligt med dyrene og røre ved dem.

»Når vi kommer i stierne, skal dyrene ikke tænke: 'Ham der kommer kun for at vaccinere mig',« fastslår

Mikael Rabjerg.

Et hævet knæ

Netop vaccination er en af hurdlerne, når det gælder sikkerhed ved behandlingen af søer og polte. Og med omkring 25.000 vaccinationer om året kan småskader ikke undgås.

»Alle, der har vaccineret, har prøvet at stikke sig selv. Det gør ondt og kan give blodforgiftning og bylder. Men vi ved, at vi skal være på vagt,« understreger Mikael Rabjerg, som heldigvis har været forskånet for større skader end et hævet knæ hos en medarbejder.

Mere ligetil er det at beskytte sig mod støj ved hjælp af høreværn. Og så dog:

»Vi bruger det altid, når vi vasker. Men i de fleste andre situationer blokerer det for den nødvendige kommunikation mellem os,« konstaterer Mikael Rabjerg. Han gør i øvrigt opmærksom på, at ingen kan holde ud at gå med høreværn i mere end tre timer ad gangen.

Åndedrætsværn forefindes på Østerbjergegård, men ingen bruger dem.

»De simple ansigtsmasker må jo i øvrigt kun bruges tre timer om dagen på grund af den fugt, der opsamlles. Og de store masker med ventilator - jamen, du ligner jo en rummand,« mener driftslederen.

Ny stald, renere luft

Problemet med støv løser

Medarbejder Sandor Vig viser, hvordan der kan sættes en plade ned foran fodertruget, så det kan renses uden fare for bid. Sandor Vig er rumæner, har været fem år i Danmark, taget landmandsuddannelsen og læser nu som selvstuderende til agroingeniør i Bukarest. Hans dansk er fremragende - det samme er hans håndtering af svin.

Østerbjerggård dels ved tørfoder tilsat 1,5 til 3 procent fedt, dels i det nybyggeri, som så småt er ved at blive taget i brug.

»I det nye byggeri bliver der mange flere kubikmeter luft. Det kombineret med mere varmetilsætning vil give en meget bedre ventilation - og dermed renere luft,« pointerer Mikael Rabjerg.

Når de nye stalde bliver taget i brug i løbet af efteråret, bliver Sikkerhedsbusen en af de første gæster. Den var ganske vist omkring så sent som i efteråret 2006, men Mikael Rabjerg vil gerne have en opdatering af sikkerhed og arbejdsmiljø i de nye omgivelser.

Blandt de nyskabelser, arbejdsmiljøkonsulenten vil få at se, er et nyt system til fravæning. Hvor det hidtil har været smågrisene, der

er blevet flyttet fra fare- til klimastald, bliver det nu søerne, der flytter. Det vil spare mange tusinde løft a 7,5 kg om året.

»Jeg er lidt spændt på det - uden drivbrædder går det i hvert fald ikke,« forudser Mikael Rabjerg.

Træmel / Spåner

Strøelse som er tørret og støvrenset

Tommy Mikkelsen

57 80 60 51 www.tmspaaner.dk

farm concepts

Inseminations sæd tilpasset det tyske marked

**Pietrain
Pi*Duroc
Pi*(Pi*Duroc)**

EU-anerkendt ornestation
leverer også til Danmark -
dag til dag!

*Er De interesseret i fransk, hyperprolific genetik?
Large White / Landrace / Sino-Europäer*

Fax + 49 12 12 59 53 21 640 · info@farm-concepts.de
www.farm-concepts.de

Tankoverdækning

– et godt tag på alle gylletanke

Markedets mest monterede type PVC-dug

Birkesevej 19 · DK-7850 Stoholm · Tlf. 97 54 17 33
agro@agrotop.dk · www.agrotop.dk

Optimal foderproduktion og udfodring

Spotmix-system

- * Reducer foderomkostninger
- * Frisk foderbl. fx. 10 gange pr. døgn
- * Restriktiv/adlib multifase fodring
- * Måltrettet medicinering pr. trug
- * Professionelt serviceapparat

Tlf.: +45 7440 7025 - www.bopil.dk

Fremtidens blande-
og fodersystem, tør / våd / opblødt.

BoPil A/S

Totalløsninger til professionelle svineproducenter...

BoPil A/S · Pilene 10 · DK-6470 Sydals · Tlf.: +45 7440 7025 · Fax: +45 7440 7026 · E-mail: bopil@bopil.dk

Artiklerne er skrevet af specialkonsulent Merete

Studnitz, Dansk Landbrugsrådgivning, Svineproduktion. Artiklen er en del af en serie på i alt fire artikler om håndtering af svin, som bringes i fagmagasinet Svin i efteråret 2007. Artiklerne er skrevet på grundlag af erfaringer indsamlet i projektet »Håndtering af store dyr«, som er gennemført af Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord. Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord er sammensat af repræsentanter fra arbejdsmarkedets parter og oprettet i henhold til Arbejdsmiljøloven. Rådet har blandt andet til opgave at informere og vejlede om arbejdsmiljøforhold. Jordbrugets Arbejdsmiljøudvalg er et permanent udvalg oprettet under BAR Jord til Bord. Udvalget beskæftiger sig med arbejdsmiljø inden for brancheområderne landbrug, skovbrug, gartneri og anlægsgartneri. Udvalgets sammensætning, formål og opgaver fremgår af BAR Jord til Bords hjemmeside www.barjordtilbord.dk

Sæt arbejdsmiljøet i

Konklusion

Sikkert arbejdsmiljø er en ledelsesopgave. Og der skal klare aftaler og regler til for at betrygge medarbejdernes hverdag.

Når dagen starter, går vi ud og gør dagens arbejde, 'som vi plejer'. De fleste tænker ikke meget over, hvordan de udfører deres daglige arbejde, som de måske har haft i mange år. Men 'plejer' er sjældent sikkert nok. Derfor skal arbejdsmiljøledelsen sættes i system.

Indsatsen for arbejdsmiljøet er en ledelsesopgave. Lederen skal udstikke retningslinjer for, hvordan sikkerhedsreglerne overholdes. Derfor er det vigtigt tydeligt at oplyse, hvilke aftaler der gælder. Aftalerne og reglerne kan både være mundtlige og skriftlige, og de skal være forståelige for alle - også udenlandske medarbejdere.

Der er mange ledere og medarbejdere, der synes, at det er tidkrævende og besværligt at overholde regler og bruge sikkerhedsudstyr. Det er fristende at springe over. Derfor må lederen sikre, at reglerne bliver overholdt. Indsatsen for arbejdsmiljøet vil aldrig fungere uden lederens vilje og opbakning til den.

Selv må lederen fremstå som det gode eksempel, ikke mindst når det gælder brug af værnemidler. Det er og bliver arbejdsgiveren, der har ansvaret for sikkerheden på bedriften og der-

med også for, at medarbejderne udfører arbejdet sikkerhedsmæssigt forsvarligt.

Arbejdskraft, der ikke er ansat i virksomheden, men arbejder på bedriften, skal også kende sikkerhedsaftalerne. Det gælder for eksempel personer, der kommer for at scanne søer.

Lav en arbejdspladsvurdering

Alle landbrug med ansatte skal lave en arbejdspladsvurdering (APV). APV'en giver et overblik over, hvilke risici arbejdsmiljøet rummer. Arbejdstilsynet har lavet nogle skemaer, der kan bruges som udgangspunkt, når man udfører APV'en. De findes på Arbejdstilsynets hjemmeside www.at.dk under Information.

En vigtig del af APV'en er at klarlægge opgaver forbundet med risiko. Derfor skal medarbejderne deltage aktivt i at finde og synliggøre de led i arbejdsrutinerne, hvor der kan opstå kritiske situationer. Herudfra skal der laves aftaler om, hvordan de håndteres. Det kan for eksempel være i forbindelse med:

- Orden og oprydning
- Flytning og behandling af dyr
- Betjening af maskiner
- Håndtering af kemiske produkter
- Brug af personlige værnemidler

På grundlag af APV-kortlægningen udarbejder ejer, driftsleder og eventuelle medarbejdere handlingsplaner, der indeholder løsninger på problemerne. Samtidig fastlægges det, hvordan

Gevinster ved tilrettelæggelse af arbejdet

At tilrettelægge arbejdet kan virke banalt og måske ligefrem overflødig, især for rutinerede medarbejdere. Det har imidlertid flere fordele.

Præcis beskrivelse af arbejdsopgaver giver:

- Større arbejdsglæde for medarbejderne, fordi de præcis ved, hvad de skal gøre
- Øget produktivitet
- Bedre introduktion for nye medarbejdere
- Mindre risiko for ulykker

man følger op og når de mål, som planerne fastsætter.

Inddrag medarbejderne

Det er vigtigt, at medarbejderne inddrages i arbejdet med sikkerhed og arbejdsmiljø. Det giver ejerskab og er med til at skabe en god sikkerhedskultur. Har man det, er det en selvfølge, at alle overholder bedriftens sikkerhedsregler. Skulle nogen bryde dem, skal det have konsekvenser, og de skal selvfølgelig også være kendt.

En måde at tænke sikkerhed ind i arbejdet på er ved at stille det helt enkle spørgsmål: Hvordan løser jeg denne opgave sikkert? Det giver også anledning til at diskutere med de ansatte, hvordan man opnår høj sikkerhed, uden at det nødvendigvis går ud over effek-

system

En arbejdspladsvurdering (APV) skal indeholde

- kortlægning af virksomhedens arbejdsmiljøforhold
  - en beskrivelse af eventuelle problemer
  - en prioritering af de kortlagte forholds vigtighed for arbejdsmiljøet
  - mål for forbedringer og præcisere, hvordan, hvornår og af hvem de skal gennemføres, samt
  - opdateres jævnligt
- På Arbejdstilsynets hjemmeside, at.dk, finder du alle relevante bekendtgørelser og vejledninger. Her kan du også tilmelde dig deres nyhedsbrev.

tiviteten.

Forebyg ulykkerne

Ud over at registrere anmeldte ulykker (tilfælde, der medfører sygefravær på én dag eller mere) kan lederen vælge at registrere plasterskader, tætpå-hændelser og tid siden sidste ulykke/uheld. Alt sammen kan det hjælpe med til at forebygge egentlige ulykker.

Derudover skal forebyggelse indgå som det nødvendige grundlag for en god sikkerhedskultur. Her er det blandt andet vigtigt, at medarbejderne opnår de sikkerheds- og sundhedsmæssige færdigheder, de har brug for til at udføre de-

res arbejde. Det kan eksempelvis være truck- eller svejsecertifikat.

Teknisk udstyr, der sikrer arbejdsmiljøet, skal vedligeholdes, så det fungerer efter hensigten. Det gælder for eksempel nødstop ved foderblandingsanlægget.

Som endnu en del af den forebyggende indsats skal brugsanvisninger - placeret lige dér, hvor de skal bruges, på tavler eller i mapper.

Følg op

Enhver ledelse, der indfører regler og aftaler, må sørge for at følge op på dem. Det kan være én gang om året, hvor man gennemgår og evaluerer, om reglerne og aftalerne fungerer efter hensigten.

En sikker arbejdsplads er første betingelse for et godt arbejdsmiljø. Når lederen tænker på medarbejdernes sikkerhed, viser han/hun omsorg for deres velbefindende. Den bevidsthed bidrager til at skabe et positivt og trygt arbejdsmiljø.

Sidst men ikke mindst er det værd at huske, at et godt og sikkert arbejdsmiljø tiltrækker og fastholder gode medarbejdere.

Til Carsten Østerbys mere ubehagelige opgaver hører at lave service på kornelevatoren i baggrunden. Til det formål sikrer han sig maksimalt, før han går op.

Omtanke ligger på rygraden

Vestjysk landmand vil ikke risikere, at nogen skal komme til skade eller blive syge af at passe grise hos ham

Mennesker bliver tryggere og gladere, når man kerer sig om deres sikkerhed og helbred.

Sådan lyder erfaringen hos svineproducent Carsten Østerby og hans medarbejdende hustru på fuld tid, Bodil. Sammen driver de gården 'Lillebjerg' i nærheden af Bækmarksbro i Vestjylland.

Her har de 300 søer, fe-der 6.000 slagtesvin og sæl-

ger 2.700 smågrise. Derudover dyrker de 223 hektar. Arbejdet får de fra hånden med hjælp fra medarbejderne Axel Kirkegaard og - i sæsonen - skiftende unge medarbejdere. Det seneste halvandet år har det været sønnen Mathias, som nu er på Agroskolen i Hammesrum.

Sikkerhed ligger begge

Fortsættes side 22 ►

► Fortsat fra side 21

stærkt på sinde, også selv om den kan have trange kår. Det gælder for eksempel anvendelsen af åndedrætsværn.

»Jeg går meget op i, at de unge bruger det, men det kan være svært at trænge igennem med, for det ser ikke sejt ud,« fortæller Carsten Østerby.

Den holdning gør hans kone ked af det. Som tidligere sygeplejerske har hun passet bronkitispatienter på sygehus.

»Når de var endt dér, ville de først til at bruge åndedrætsværn. Derfor ved jeg, at de unge kommer til at fortryde,« fastslår Bodil Østerby.

Krav om åndedrætsværn

Af samme grund bruger hun helt konsekvent en halvmaske, når hun færdes i staldene. Her kniber det mere for Carsten Østerby. Ham giver masken nemlig et kommunikationsproblem:

»Min stemme ligger i et leje, så den ikke kan høres gennem masken. Men jeg har den altid med i beredskab, hvis jeg skulle komme ud for stærk støv eller skal højtryksrense.«

Netop de to situationer er de eneste, der udløser krav om åndedrætsværn på 'Lillebjerg'. Det gælder også for medarbejderen Axel Kirkegaard. I en pause under højtryksrensningen fortæller han, at uden halvmasken kommer han til at hoste, så derfor er han ikke i tvivl om dens effekt.

»Jeg har arbejdet med grise i 50 år, uden at nogen har trådt mig over tærne.

Råd og tips til et godt arbejdsmiljø

Medarbejdernes koncentration om arbejdsopgaver fastholdes ved:

- at en opgave højst må vare to timer
- at antallet af lange arbejdsdage minimeres

Brug altid de nødvendige værnemidler:

- Sikkerhedssko
- Åndedrætsværn
- Høreværn

Det psykiske arbejdsmiljø højnes, når medarbejderne

- har indflydelse på arbejdsopgaverne
- er med til at planlægge arbejdet
- har noget at skulle have sagt om arbejdsmængden

Arbejde i team øger:

- Motivationen
- Effektiviteten
- Læring via arbejdet

Så klarer jeg nok nogle år endnu,« mener den 62-årige Axel Kirkegaard, der for to år siden vendte tilbage til bedriften, efter at en uge på efterløn havde overbevist ham om, at der var mere arbejde i ham.

Blandt hans arbejdsopgaver er mærkning af slagtesvin og flytning af orner.

»Da sørger vi altid for at holde øje med ham. Det er en omtanke for hinanden, som vi har på ryggraden,« siger Bodil Østerby.

Ringen for ørerne

Carsten Østerby har det lidt blandet med at skruer bissen på i forhold til sikkerhedsfodtøj og høreværn.

Om muligt vælger Carsten Østerby altid wienerstigen frem for enkeltstigen- og kan det ikke være andet, bliver sidstnævnte forsvarligt bundet fast.

»Der er et principielt problem, når det drejer sig om arbejdsmiljø: Og vi lever i forvejen med kontrol på alle ledder og kanter. Så hvis du siger 'skal', fremkalder du nemt en negativ reaktion. I stedet for kan du sige: 'Jeg vil gerne have, at du ...'. Det er sådan vi praktiserer det her.«

Selv bruger både han og Bodil Østerby sikkerhedsfodtøj, og det samme gælder de unge, der håndterer markredskaberne. Høreværn er de ikke så gode til, men tre kvarter med en vinkelsliber for nylig gav dog Carsten Østerby ringen for ørene - og stof til eftertanke.

»Men høreværn med radio er ikke nødvendigvis lykken,« påpeger hans kone, som efter længere tid med musik i ørerne bliver generet af en summen, der gør det svært at falde i søvn.

På sygehuset babu

Parret lægger stor vægt på sikkerhed og arbejdsmiljø. En rundtur på bedriften af-

slører pinlig orden og renlighed - vigtige forudsætninger for at forebygge ulykker og skader.

»Jeg er nok lidt af en perfektionist. Alt teknisk skal være i orden, også for at øge sikkerheden,« siger Carsten Østerby.

Oprindeligt uddannet urmager kom han ind i landbruget med en dårlig ryg som ballast. Det ses blandt andet af, at alle tunge løft på bedriften så vidt muligt klares med kraner, taljer, pallelift m.m.

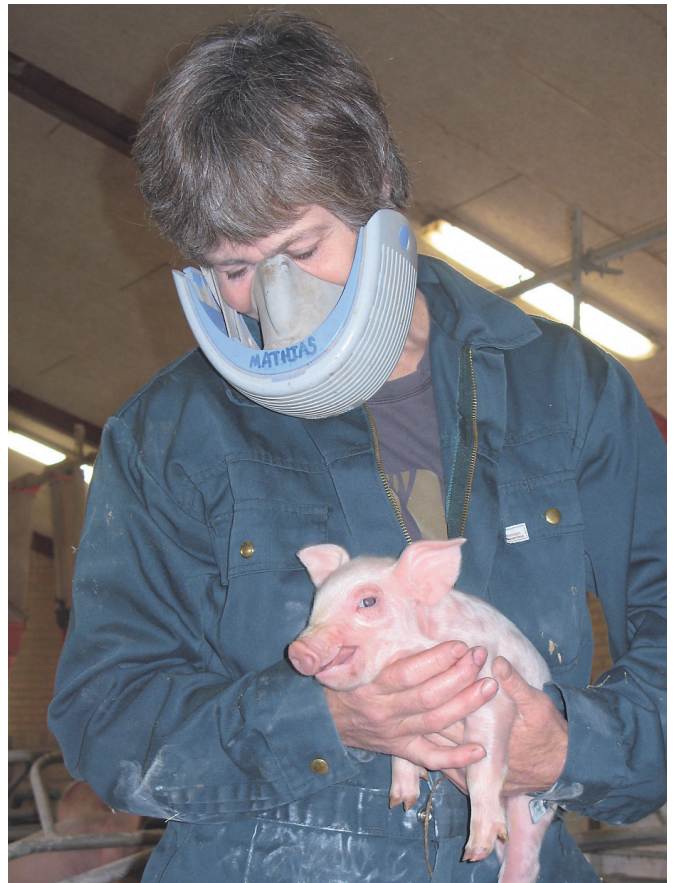
At man imidlertid ikke kan sikre sig mod alt, erfarede Carsten Østerby på den hårde måde lige op til påsken 2007. Han ville lige hjælpe sin søn med at skære hul på en sæk såsæd, da en tap på palleliften knækkede, og den 200 kg tunge sæk smed ham hen ad gulvet, så han landede på ryggen. På sygehuset babu, og herefter fulgte godt en måneds uarbejdsdygtighed.

I dag priser han sig lykkelig over, at det ikke gik værre.

Tvillinghjulene står forsvarligt bundet til væggen i maskinhuset – en detalje, der var medvirkende til, at Bodil Østerby kunne overstå et besøg af Arbejdstilsynet på 20 minutter.

Altid maske på i stalden. Bodil Østerby har set for mange bronkitispatienter til at gå på kompromis her.

www.fremtiden.staldinventar.dk

Danmarks **Stærkeste** Inventar...

Fuld beskæftigelse i svinestien

Fremtiden's **Toy Rings**

- holder mere end vi lover...

Fremtiden

Fremtiden Staldinventar a/s ●●●●●

Tlf. 86 46 11 55 eller post@fremtiden-as.dk

Et 100% dansk produkt

Næring til vækst

har skiftet navn til AP Company as

Navneskiftet markerer firmaets konstante bevægelse. Den nye profil og det nye firmadomicil ved Horsens vest viderefører det tidligere Agro Products i nye og mere moderne rammer med:

- > 200 m² stort showroom lige ved E45
- > Effektivt logistik-setup
- > Kompetent kundefrådgivning

- > **Komplet inventarprogram**
- > **Foderløsninger**
- > **Vandløsninger**
- > **Gulvløsninger**

AP Company
Farming Solutions ●●●●●

Tel. +45 7568 2522 > www.ap-company.eu

Artiklerne er skrevet af specialkonsulent Merete

Studnitz, Dansk Landbrugsrådgivning, Svineproduktion. Artiklen er en del af en serie på i alt fire artikler om håndtering af svin, som bringes i fagmagasinet Svin i efteråret 2007. Artiklerne er skrevet på grundlag af erfaringer indsamlet i projektet »Håndtering af store dyr«, som er gennemført af Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord. Branchearbejdsmiljørådet Jord til Bord er sammensat af repræsentanter fra arbejdsmarkedets parter og oprettet i henhold til Arbejdsmiljøloven. Rådet har blandt andet til opgave at informere og vejlede om arbejdsmiljøforhold. Jordbrugets Arbejdsmiljøudvalg er et permanent udvalg oprettet under BAR Jord til Bord. Udvalget beskæftiger sig med arbejdsmiljø inden for brancheområderne landbrug, skovbrug, gartneri og anlægsgartneri. Udvalgets sammensætning, formål og opgaver fremgår af BAR Jord til Bords hjemmeside www.barjordtilbord.dk

Sikkerhed starter med indretning og inventar

Ved nybyggeri er mulighederne for at få en velfungerende stald størst. Men der skal også tænkes i sikkerhed ved sammenbygning og knopskydninger

Jo bedre en stald er indrettet, jo mere sikker er den.

Det lyder elementært, men kommer ikke af sig selv. For at få staldens indretning og udstyr til at arbejde maksimalt med på menneskers og dyrs sikkerhed må begge dele tænkes med - både ved nybyggeri, og når eksisterende stalde skal udvides med tilbygninger.

Nybyggeri er umiddelbart det letteste udgangspunkt for sikkerhed. Her kan man hele tiden tænke flowet i stalden med - hvordan får man de færreste og korteste flytninger så gnidningsfrit som muligt. Ligeledes kan man holde leverandørerne af inventar til ilde og kun acceptere det sikreste af det sikre.

Knap så enkelt tegner billedet sig for de mange svineproducenter, som knopskyder og bygger til. Så meget desto vigtigere er det at være opmærksom på, at enkeltdele fungerer rent sikkerhedsmæssigt:

- Gulvene skal være skridsikre.
- Lågerne skal kunne håndteres med én hånd og være lette at åbne og lukke.
- Foderkasser og foderautomater skal kunne betjenes stående og uden ekstra udstyr.
- Stierne skal være indrettet, så dyrene ikke risikerer at blive skadet af inventar eller beslag, der stikker ud.

Lågernes lukketøj skal fungere let og ubesværet. Lågen bør kunne smække af sig selv, når man er gået igennem.

- Rengøring er lettere, når stalden er velindrettet.

Smart håndtag til hjælp - og fare

Gangarealerne skal være fri, så grisene kan passere. De må ikke bruges til opbevaring af eksempelvis fodersække. Der skal være til at komme omkring for både dyr og mennesker.

Gangene må heller ikke have inventar, der stikker ud. Men her kan man komme i et dilemma. Der findes nemlig i nogle stalde et håndtag, som med ét sving kan åbne alle grisehuler i en farestald. Det er smart og arbejdsbesparende, men håndtaget er ofte monteret på væggen uden for farestalden. Derfor kan man komme til at hænge i

det eller ligefrem komme til skade på det, når man går forbi. Så også smarte løsninger skal altså indpasses, så de fungerer sikkerhedsmæssigt forsvarligt.

Brugervejledninger til alle

Alt udstyr til stalde skal ifølge EU's maskindirektiv være CE-godkendt. Det indebærer blandt andet, at der skal følge en brugsvejledning med på dansk.

Har du som arbejdsgiver udenlandsk arbejdskraft ansat, skal du være opmærksom på, at der skal findes instruktioner på sprog, som alle ansatte forstår. Da instruktioner ofte kun findes på dansk, engelsk og tysk, er det en god idé at stille krav til ansatte

Det gør det jo noget nemmere, når man kan stå op og tage en foderprøve ud -

- i stedet for at skulle klemme sig ind imellem inventar for at fange en foderprøve i gulvhøjde.

om, at de kan ét af disse sprog på et rimeligt niveau. Husk: Som arbejdsgiver har du ansvaret for at instruere dine ansatte i brugen af maskinerne.

Hvis en allerede ansat ikke rigtig mestrer et af disse sprog, så tilbyd vedkommende et sprogkursus. Det vil ikke alene hjælpe på sikkerheden i stalden, men også lette al anden kommunikation og dermed give alle parter en større tilfredshed i arbejdet.

Gyllehåndtering - en sag for to

Gylleudslusning kan være årsag til alvorlige ulykker, fordi der frigives svovlbrinte. Svovlbrinte er en gas, som i for høje koncentrationer medfører bevidstløshed og eventuelt kvælning.

Såvel dyr som mennesker kan blive forgiftet. I lave koncentrationer (op til 100 ppm) lugter svovlbrinte af rådne æg. I højere koncentrationer (over 100 ppm) lammer den lugtesansen, og i løbet af 30 sekunder har man mistet bevidstheden. Gassen frigøres, når gyllen sættes i bevægelse. Man bør derfor altid være to personer om opgaver som gylleudslusning.

Reparationer på udstyr i gyllekanaler, pumpebrønde og lagertanke bør udføres af professionelle firmaer, der anvender det fornødne sikkerhedsudstyr.

Nybyggeri - en chance for sikkerheden

Ved nybyggeri har man som nævnt alle muligheder for at opnå en god og sik-

ker indretning af stalden. Brug rådgivere til at få tegnet en stald, der bliver gennemtænkt på alle led og kanter. Og pas på, at sikkerhedsforanstaltningerne ikke bliver sparet væk af långiveren til sidst. Det kan blive dyrt i den sidste ende.

Når den nye stald overdrages fra byggefirma til svineproducent, skal den kigges efter i sømmene. Finish skal være i orden, ingen skarpe kanter, ingen splinter, ingen huller, ingen ender af vinkeljern, der stikker frem til fare for mennesker og dyr. Forlang at stalden bliver leveret som aftalt.

Udluftningsventil på udslusningsrøret lige før for-tanken. Ventilen forhindrer, at den luft, der står i røret, når en gylleprop trækkes, ikke bobler op inde i stalden og spreder den dødelige giftgas svovlbrinte.

Spiraflex tilbyder dig et velfungerende staldvarmeanlæg til markedets bedste pris pr. installeret kWh. Kontakt en konsulent og få et konkret tilbud.

Ursusvej 16
DK-8464 Galten
Tel.: +45 7020 2176
Fax: +45 7020 2186
spiraflex@spiraflex.dk
www.spiraflex.dk

Spiraflex

Har den tid, der skal til

På Mårslet Skovgård, som er en del af Tandergård I/S, arbejder Niels Svendgaard og Simon Christensen på sjette år med 500 søer - uden skader og uheld af nogen art

»Den vigtigste årsag er nok, at vi har den tid, vi skal bruge. Tempoet er stille og roligt - uden stress på.«

Sådan lyder forklaringen på nul huller i sikkerheden fra Niels Svendgaard, fodermester på Mårslet Skovgård i Mårslet, umiddelbart syd for Århus. Her står han sammen med medhjælper Simon Christensen på sjette år for pasningen af 500 søer med tilhørende salg af 30 kilos grise. Og ingen af dem har erfaringer med uheld og skader.

De to har været med, fra bedriftens nye staldanlæg blev opført i 2002 - ja før end det. Begge fulgte de med fra Tandergårds ældre staldanlæg. Den stabilitet er selvsagt ikke tilfældig. Fodermester og medhjælper er enige om, at det er et godt sted at være.

»Det betyder selvfølgelig også noget for sikkerheden. Vi har jo ikke meget med at lære nye op,« konstaterer Simon Christensen med udpræget jysk underdrivelse.

Det fem år gamle staldanlæg, der danner rammen om deres daglige arbejde, er, hvad indretning og inventar angår, hverken bedre eller værre end de fleste andre i samme aldersklasse, mener de to.

»Der er de låger, der skal være, så grisene ikke løber de forkerte steder hen - uden at vi skal rende og finde sække, fodervogne eller brædder,« siger Niels Svendgaard.

Hver foderkasse i farestalden stilles manuelt, fordi der af hensyn til smågrisene er valgt tørfoder over hele linjen. Det er mere arbejdskrævende, men en daglig rutine, når smågrisene alligevel skal tjekkes. »Og sikkerhedsmæssigt er det ok,« konstaterer Niels Svendgaard.

Og jo, lågerne er letvægts og afrundede, uden spidsner og kanter.

»Det ved inventarfirmaerne vist godt er kravene i dag,« mener han.

Sikkerhed på ryggraden

Med fem år på bagen i den samme stald tænker de to kolleger ikke på den som en risikabel arbejdsplads. Sikkerheden ligger på ryggraden. Den viser sig ved en hurtig scanning at indeholde en stribe indarbejdede

rutiner, som givetvis bidrager til at holde Mårslet Skovgård fri for skader og uheld:

- Gangene bliver vasket hver 14. dag, så de ikke bliver fedtede
- Simon Christensen bruger både høreværn og maske, når han højtryksrensner - og gør det maks. halvdelen time ad gangen
- Ørepropper er altid i beredskab, når der skal fodres
- Der er altid en til at holde

Simon Christensen med kalksprøjten til farestierne. Efter besøg af sikkerhedsbussen kom der skilt op om trykbeholder - og andre skilte med indskærpelse om at bruge maske og høreværn.

Der findes ingen tunge løft på Mårslet Skovgård. Her demonstrerer Niels Svendgaard taljer til storsække med foder.

de stigen, når der skal skiftes lysstofrør

- Ingen går ind til en orne uden at have et bræt med som værn mod hjørnetænder
- Søerne i det løsgående system spærres altid inde i

en ædeboks, før Niels Svendgaard vaccinerer dem

• Der er altid to til at flytte søerne ved fravæning. Det samme gælder ved aflivning. Og når der skal søer af sted til slagteriet.

Altid sikkerhedssko

»Og husk så at tage med, at vi altid bruger sikkerhedssko,« minder Simon Christensen om efter vores runde i stalden. Også fodtøjet er en del af rygradsrefleksen.

Trods denne næsten automatiserede sikkerhed på Mårslet Skovgård, sker det dog, at de to bevæger sig væk fra dydens smalle sti. Det går imidlertid ikke ubemærket hen.

»Vi kan godt perre til

hinanden, hvis den anden arbejder uden maske, når det støver. Eller hvis han kalker farestier med kalksprøjten uden sikkerhedsbriller og handsker. Den kører jo på trykluft,« fortæller Niels Svendgaard.

Han henter en arbejdsmiljørapport frem fra et skab. Den er det håndgribelige resultat af et besøg af Sikkerhedsbussen i december 2006, som både han og Simon Christensen var stærkt involveret i.

»Det eneste, vi skulle gøre noget ved, var at sætte skilte op med påbud om at bruge handsker og briller - og så gøre opmærksom på, at kalksprøjten er en trykbeholder,« husker Simon Christensen.

Simon Christensen foretrækker at sidde ned på en specialdesignet »stol«, når han skærer grise. Det forebygger problemer med ryggen, som han før har døjet med.

0085153

Annonce
2x133 mm

JENA Mobilsluse

Med en mobilsluse fra JENA leveres svinene direkte til eksport, uden omlæsning

Mobilslusen leveres fuldhvuldrulisk og med integreret dyrlæge rum.

Mobilslusen kan flyttes fra dør til dør og fra stald til stald.

Mere information kan rekvireres hos JENA Stålindustri ApS på 86 57 94 11 eller www.Jena.dk

JENA
Stålindustri
86 57 94 11
www.jena.dk